

Et andet natursyn • et andet kultursyn

Af *Peter Ussing*

Der truer os i tiden
en ond, usynlig magt:
Vor egen sikre viden,
som sprængte med foragt
den skænkede natur
og nedskrev Adams billed
til skyggen på en mur.

Således skrev Ole Wivel i 1959 til indvielsen af Båring Højskole. Det var i den kolde krigs tid. Det var i atommarchernes tid, og rumkapløbet var lige ved at begynde. Bomben, som der også associeres til i verset, var det store skræmmebillede og har vel været det siden, selv om vi efterhånden tvivler på, at den tør bruges. Dengang var den nok også udtryk for det ypperste af vor viden.

Billedet af skyggen på muren kom ikke til at forhindre, at verden de følgende årtier forandrede sig. Vor viden blev bredere, mere almen, dybere og taget i brug i et omfang, der nok var utænkeligt dengang. Vi bevægede os fra det gamle bondesamfund og det moderne industrisamfund ind i noget, vi kalder vidensamfundet, hvor bondekultur og industrikultur stadig er til stede, men vi er midt i et paradigmeskift, hvor gamle opfattelser skal erstattes af nye, der angår vores arbejde, vores forhold til naturen og til vores kultur.

Vi har ikke sprængt den skænkede natur, men trukket uhyggelig store veksler på den. Ikke mindst med klimaet og arternes mangfoldighed som offer. Vi troede, vi beherskede naturen. Og så gav et lille virus i Kina sig til at mutere og kastede hele verden ud i en ulykke, vi aldrig vil glemme, pandemien covid-19. Vi skal nu for altid frygte, at et virus på et eller andet tidspunkt og et eller andet sted i verden vil mutere og kaste menneskeheden ud i en sygdom, vi ikke har midler og vacciner imod.

Disse vilkår gør nok et nyt natursyn nødvendigt, der har at gøre med en gammel respekt for naturen. Hermed vores egen behandling af naturen.

*

Mennesket er vist det eneste væsen, der reflekterer over sammenhængen mellem tilværelsen og de omgivelser, hvori den udspiller sig. Dermed ligger ansvaret hos os.

Evnen til refleksion gjorde mennesket følsomt over for dets omgivelser. Allerede tidligt i menneskeheds historie har det følt sig omgivet af kræfter, der var stærkere end det selv. De første jægere og bønder erkendte, at der var kræfter, der fik planterne til at gro og dyrene til at formere sig, og da de menneskeliggjorde disse kræfter, opstod der religioner med guddomme, der repræsenterede naturens kræfter, regn og torden og frem for alt frugtbarhed. De mesoamerikanske religioner før kristendommen synes tydeligt at udspringe af naturkræfter med guder, der skulle tilfredsstilles. Ofringer, herunder af mennesker, kan godt opfattes som menneskers forsøg på at tilbagebetale noget af det, de har modtaget fra naturen. Religionsdyrkelsen indebærer således et balance- eller kompensationselement. Det kan sandsynligvis påvises i andre religioner også, men synes særlig tydeligt her.

Med indførelse af agerbruget sker der en anden organisering af samfundet, og den fik også betydning for religionsudøvelsen, som måske ikke altid blev så gennemskuelig. Der knyttede sig magt til jordbesiddelse, og religionerne blev systematiserede og bærere af magt. Vi kender

gudekonger og guddommelige kejsere i Mellemøsten og Romerriget. I middelalderen udviklede kristendommen sig til en blanding af kirkemagt og -rigdom og en slags folkereligiøsitet, der stadig dels befolkede naturen med overnaturlige væsener, dels knyttede landbrugsarbejdet sammen med gudsdyrkelsen, således som også de tidlige mellemøstlige religioner havde gjort.

Således rummer folkeviserne et utal af elverpiger, åmænd og havmænd. Anne Lise Marstrand-Jørgensen har ramt dette meget godt i romanen Margrethe I. Det vrimler med væsener, der vil menneskene det ondt, både underjordiske og overnaturlige. Livet var desuden spændt ud mellem syndsbevidsthed og kirkens tilgivelse mod betaling.

Imens bevarede landbruget kontakten mellem arbejdet og det guddommelige. Der går en linje fra en næsten 4.000 år gammel, oldirakisk bøn for den urensede byg til Aakjærs linjer: En skælven i et ydmygt sind/ en bøn til altets fader/ før avlen bringes ind.

Den vendsysselske forfatter, Mads Ledet, skildrer – uden religiøse undertoner – i en langt senere tid, 1800-tallets landbokultur, hvor mennesker er undergivet naturens kræfter livet igennem, for megen væde, for megen tørke, misvækst hos planterne, sygdomme hos dyr, der dør - og børn, der dør. Naturens kræfter var der altid.

*

For omkring 500 år siden satte nye og frie tanker en udvikling i gang i Europa med udgangspunkt i en genfødsel, renæssance, af den græske oldtidskultur. Den folkereligiøse katolicisme blev i Nord- og det meste af Vesteuropa afløst af en intellektualiseret reformkristendom. Den var ikke uden forståelse for en positivistisk opfattelse af verden. Naturvidenskaben frigjorde sig fra religion og kirke og fik i de følgende århundreder en afgørende indflydelse på tænkningen, og gav ikke mindst lægevidenskaben en stærk stilling i en tid, hvor folketallet gav sig til at vokse.

Renæssancen og den frie naturvidenskabelige forskning er baggrunden for flere udviklinger, bl.a. industrialiseringen.

Industrialisme er først og fremmest et spørgsmål om organisering af produktionen og har flere karakteristika, der der kan føres tilbage hertil. Mens håndværkeren fremstiller sine ting fra begyndelse til slutning, deler industrien produktionen op i enkeltprocesser, hvor hver enkelt proces udføres af specialiserede arbejdere - eller af maskiner, fordi arbejdsdelingen muliggør maskinel udførelse af delopgaver. Dette er også princippet bag automation og anvendelse af robotter. Det giver en langt større produktivitet og mange nye kombinationsmuligheder. Den stigende produktivitet blev en forudsætning for at ernære det stigende folketal.

Industrialismen skabte med tiden ændrede samfundsstrukturer, med nye former for klassesdeling, andre opfattelser af samfundssyn, og dette har sammen med arbejdsgivernes og arbejdstagernes efterhånden forældede ideologier været en betydelig del af opmærksomheden omkring industrialiseringen. Det skal der ikke graves i her.

Hvad der her er vigtigt, så førte industrialiseringen sammen med naturvidenskaben til et andet syn på naturen.

Det, som man i særlig grad forbinder med industrialiseringen, er anvendelse af maskiner, og de kræver drivkraft. Den oprindelige, naturlige energi gennem mennesker (slaver), dyr, vind og vand var utilstrækkelig, og man vendte sig imod de fossile brændstoffer som kul og olie. Ud fra en langtidsbetragtning af menneskehedens fremtid kan vi i dag godt se det kortsynede heri. Ikke mindst når vi konstaterer, hvor megen naturlig energi, sol, vind, vandløb, bølgekraft, der er til rådighed. Brugen af de fossile brændstoffer har måske været en nødvendig del af udviklingen i

hvert fald, indtil man lærte at omdanne energierne til elektricitet. Med i billedet hører, at der knytter sig store interesser til besiddelse af især oliefelterne, og det vil forsinke omstillingen.

Det forkerte var næppe heller brugen af de fossile stoffer, men at man ikke kædede den sammen med et nyt natursyn, tilstedeværelsen af en etik, om man vil. Man spurgte ikke om, hvilken indflydelse brugen af disse stoffer havde og har på naturen.

Og det spørgsmål stillede man heller ikke, da kunststofferne kom frem.

Med den positivistiske naturvidenskab forsvandt naturligvis alle de fabelvæsener, der befolkede naturen, men også den intuitive erkendelse af sammenhængen mellem natur og mennesker forsvandt. Naturen blev et objekt, der kunne ejes, og som skulle bruges og tjene mennesket og dets forbrug uden, at naturen fik noget tilbage, nå jo forresten – den fik affaldsstofferne.

Naturens skadevirkninger i form af sygdomme skulle fjernes. Og det var jo alt sammen godt nok, så længe man kunne regne med, at naturen selv kunne regenerere.

Det er så der, vi er i dag. Menneskets indgreb gennem forurening og storforbrug er blevet så omfattende, at naturen tager skade. Det gælder klimaet, det gælder biodiversiteten. Det gælder dermed os selv.

*

Derfor står hele verden over for en katastrofeagtig omlægning af energiforbruget fra fossilenergi til vedvarende, såkaldt grøn, energi. Det sker på et tidspunkt, hvor de mest industrialiserede samfund oplever et paradigmeskift i arbejdslivet. Det enkelte menneskes personlighed får en stadig mere fremtrædende plads i produktionslivet, ikke bare som enkeltperson, men også som teamdeltager. Vi taler nu om et vidensamfund, vi får en videnkultur.

Det betyder, at vi samtidig med at skulle finde et nyt natursyn også skal finde et nyt kultursyn. Vi går ind i en antropocæn tidsalder, hvor man forstår, at natur og kultur ikke er adskilt fra hinanden, men spiller sammen. Det nye syn på naturen og kulturen må bero på en erkendelse af, at natur og kultur gensidigt påvirker og medskaber hinanden. Når vi gentænker naturen, må vi nødvendigvis også gentænke vores egen rolle deri, og vi kommer næppe uden om et opgør med den form for individualisme, der med egoisme og selvoptagethed hidtil har præget den nye videnkultur, men det har jeg skrevet om i andre sammenhænge, og det skal ikke uddybes her.

Takket være den kønnede formering er hvert enkelt menneske fra naturens side enestående, kun dets søskende har samme genetiske sammensætning. Dette kan godt begrunde en menneskeopfattelse, der giver hver enkelt en særlig ret til frit at vælge sine værdier, nye eller traditionsbestemte. Det vil også sige en særlig ret til uafhængighed af såvel statslige magthavere som andre med magt. Det er en ret, der tilkommer alle, og derfor begrænses den kun af hensynet til alle andre.

Hvis man vil udforme almene normer eller leveregler, der gælder alle og hæver sig over – men ikke fornægter - det enkelte menneskes kultur – kan man lidt banalt sige: Du må ikke skade andre mennesker, du må ikke skade den natur, som vi skal betragte som menneskenes fælles ejendom. Gør du det, skal du gøre godt igen. Andre, som Severin Christensen og C. Lambek, har skrevet klogt og indgående herom. Også den enkelte form har sin ret. Skade på andre lader sig i almindelighed objektivt fastslå. Det kan i omgangen med andre måske være sværere. Det lader jo til, at mobning er blevet mere udbredt, og der berettes om ondartet adfærd på de sociale medier, så meget, at lovgivning har været diskuteret som en mulighed for at komme underen til livs. Man kunne jo også be mennesker tænke sig om og bare opføre sig ordentligt. Men så er vi jo inde på

selvcensur, og det et i vore dage noget grimt noget! Ikke desto mindre er der nødvendigt, at vi underordner os en etik, hvis mennesker skal leve fredeligt og anstændigt med hinanden.

Det gælder også landene imellem. Man har efterhånden en stærk fornemmelse af, at de moderne samfund er blevet hårdere og mere egoistiske, at det demokratiske og humanistiske menneskesyn er på tilbageslag. Vi ser det bl.a. i lande med magtfulde ledere, som Kina, Rusland og Tyrkiet. Måske dømmes vi dem forkert. For ud fra en anden synsvinkel er disse ledere og mange andre inderst inde åbenbart så svage, at de ikke tåler modsigelse, at de ikke har den kulturelle eller personlige styrke, der f. eks. giver mindretal eller anderledes tænkende plads i deres snævre univers. Hvad ville der ikke ske, hvis menneskene kunne respektere hinanden og udnytte hinandens tanker, ideer og personlige styrke. Det må være muligt at bevare sine egne værdier og respektere, at andre mennesker har deres. Eller rettere, det skal være muligt.

*

Barack Obama siger et sted (side 465) i sine erindringer "Et forjætted land": "Hvor nyttigt er det at beskrive verden, som den burde være, når forsøgene på at realisere den verden er dømt til at mislykkes?" Det lyder mistrøstigt og er vel de anfægtelser, som også en idealist med megen magt kan have. Han fortsætter: "Kunde det tænkes, at abstrakte principper og noble idealer blot var og altid ville vedblive at være en form for forstillelse, et lindrende middel, der skulle holde fortvivlelsen fra døren og aldrig ville kunne hamle op med de mere urmenneskelige instinkter, der i virkeligheden styrede os, og at vores ord og handlinger derfor hverken gjorde fra eller til, eftersom historien med sikkerhed fulgte sin afstukne kurs, en endeløs cyklus af frygt, sult og konflikter, dominans og svaghed?"

Vi står som menneskehed over for alvorlige udfordringer med hensyn til den klode, vi bebor, i form af forurening og klimaændringer. Vi har brug for et nyt natursyn. Vi står også over for alvorlige udfordringer med hensyn til, hvordan mennesker forholder sig til hinanden, både på det daglige plan og på det store politiske plan. Vi har brug for et nyt kultursyn, der rummer det minimum af etiske krav, vi kan stille til hinanden. Vi ser også, hvor svært det er at gennemføre fornyelser, mens demokratiet svækkes, og en konservativ bølge ruller frem. Er det en virkelighed, vi skal give op overfor. Eller skal vi mobilisere vores menneskelighed og tro på, at noget kan lykkes, når nogen gør noget. Har vi overhovedet noget valg, når vi kender udfordringerne?

*

Det er ikke viden, der truer os. Vi kan ikke få viden nok. Men det er mangel på en etik, der styrer vores viden. Det vil sige forståelse af ikke at handle ondt, og viljen til at gøre godt igen, hvis vi handler ondt. Det gælder i vores forhold til naturen, hvor vi også må overtage fortidens synder, og det gælder i vores forhold til andre mennesker. Det er afgørende, at vi handler. Det er sådan, vi skal vurdere andre mennesker – især dem med magt over andre. Det er sådan, vi skal se os selv.